

АНДРАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті проаналізовано андрагогічні підходи щодо гуманізації освітнього процесу ЗНЗ; визначено основні принципи розвитку професійної та методичної компетентності педагогів ЗНЗ. Розглянуто систему післядипломної освіти як інтегровану цілісність у формуванні професійної позиції педагогів. Значну увагу приділено змістовній характеристиці нової філософсько-освітньої парадигми XXI ст.

Ключові слова: андрагогіка, андрагогічні підходи, гуманізація післядипломного педагогічного процесу, гуманістична освіта, гуманістична парадигма, гуманістичні освітні ідеали, особистість, суспільство, професійна компетентність педагогів, методична компетентність, критерії гуманізації освіти.

Людство увійшло в XXI ст. з надіями на краще майбутнє, яке характеризується тріумфом гуманістичних і демократичних ідеалів, оптимізованим і гармонійним розвитком економіки, реалізацією раніше накопичених духовних і соціальних очікувань. Розвиток суспільства на початку третього тисячоліття визначають загальносвітові соціально-економічні, політичні, соціокультурні процеси, які поглиблюються та прискорюються, мають систематичний, швидкий, незворотний характер. Глобальні суспільні зрушення зумовлені науково-технічним прогресом, швидкою інформатизацією та комп'ютеризацією, демократизацією суспільного життя в більшості країн світу.

Найбільш відповідальною за цих умов є роль освіти, адже саме освіта має безпосередній і найбільший вплив на особистість і суспільство. У зв'язку з цим набувають актуальності процеси реформування системи освіти, спрямовані на консолідацію зусилля всесвітньої наукової та освітнянської громадськості й урядів для суттєвого підвищення конкурентоспроможності освіти й науки у світовому вимірі.

Потреба реформування педагогічної освіти в Україні пов'язана як із зовнішніми вимогами, зумовленими Болонським процесом, так і з внутрішніми чинниками, серед яких одну з головних позицій тримає удосконалення середньої загальної освіти.

Нова освітня парадигма спрямована на вдосконалення середньої загальної освіти й забезпечення всебічного розвитку особистості учня шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання й виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями й народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. А це можливо тільки в тому разі, якщо процесом навчання і виховання дитини буде керувати сучасно мислячий, професійно компетентний педагог.

Реалізація державної політики у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки й культури,

збереженні і примноженні культурної спадщини й формування людини майбутнього, а також забезпечення конституційного права громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти забезпечує діяльність учителя.

Проблема розвитку професійної компетентності педагогів (щодо її безперервності) у будь-якій галузі перебуває в полі зору багатьох наук: андрагогіки, філософії, психології, соціології, історії, професійної педагогіки тощо. Особливе значення на сьогодні має розвиток професійної компетентності фахівців системи освіти. Учитель, покликаний власною професійною діяльністю створювати умови не тільки для розвитку всіх пізнавальних сил учнів, а й впливати на духовну сферу школярів, прищеплювати їм загальнолюдські цінності, розвивати їх світогляд. Саме тому він повинен самостійно займатися своєю освітою протягом життя.

Побудова національної системи освіти в Україні передбачає новий підхід до професійної підготовки педагогічних працівників і розвитку їх професійної компетентності. “Процес підвищення кваліфікації вчителів передбачає, насамперед, їх розуміння необхідності розвиватися професійно протягом життя” [1, с. 34].

Сучасний педагог повинен уміти позитивно впливати на суспільний розвиток і розвиток національної культури; вміти формулювати власні освітні потреби й мотиви; підвищувати свій рівень професійної та методичної компетентності. Сучасна система підвищення кваліфікації педагогічних працівників як безперервний процес орієнтована на таку освіту, результат якої спонукатиме учнів та педагогів до переосмислення системи цінностей (цінностей досягнення цілей, цінностей процесу отримання продукту (знань), цінностей саморозвитку), а викладачів (андрагогів) – розглядати систему підвищення кваліфікації як інтегровану цілісність, основну увагу якої сконцентровано на залученні слухачів до пошуку засобів і способів вирішення реальних професійних проблем, призводить до визначення цілей, функцій і видів педагогічної діяльності викладачів і встановлення їх взаємозв'язку.

Чимало вчених, у тому числі й С. І. Змейов [2], розрізняють традиційне викладання і навчання дорослих, зауважуючи, що дорослій людині належить провідна роль у процесі навчання. Доросла людина має прагнення до самостійності, самореалізації, самоврядування в усіх сферах життя, у тому числі й у навчальній діяльності; має досвід, який може бути використаний як у процесі навчання, так і в обміні досвідом з колегами; навчання необхідне для вирішення важливих життєвих проблем і досягнення конкретної мети; процес навчання побудовано у вигляді спільної діяльності слухача й викладача – андрагога – тьютора.

Проблеми розвитку професійної компетентності та її складової – методичної компетентності педагогічних працівників – досліджують постійно. О. Лебедева [3], розглядаючи проблему розвитку методичної компетентності вчителя, визначає модель, яка включає: структуру (науково-теоретична, методична, психолого-педагогічна складові, професійна позиція вчителя). Дослідники розрізняють професійну педагогічну компетентність за такими ви-

дами: загальнокультурна (світоглядна), методологічна (психолого-педагогічна), предметно-орієнтована; в інших джерелах у змісті професійної компетентності виділяють до вісімнадцяти субкомпетентностей, розподілених за базовими сферами діяльності. До змісту методологічної компетентності такі вчені, як С. Гончаренко [4], відносять компетентність застосування і використання педагогом активних форм і методів навчання, що є найважливішими характеристиками якості професійної підготовки вчителя-гуманіста.

Головним напрямом розвитку освіти XXI ст. є гуманізація, яка й постає методологічним підґрунтям розвитку професійної компетентності вчителів: вона втілюється в ідеях гуманізації професійного середовища, структурних компонентах післядипломної освіти, надання свободи особистості у визначенні цілей, змісту й форм розвитку професійної компетентності, актуалізації безперервного процесу саморозвитку професійної компетентності. Реалізація методологічного принципу гуманізації актуалізується в післядипломній освіті вчителів, оскільки вони є найбільш розвинутою професійною групою, яка впливає на розвиток у дитини моральних і духовних цінностей, що сприяють національному вихованню учнів. Виняткове значення гуманізації післядипломної освіти педагогів набуває ще й у аспекті гуманізації безпосередньо професійної педагогічної діяльності в навчальному закладі.

І. Зязюн підкреслює, що при перетворенні гуманістичної ідеї в матеріальну педагогічний вплив починається з формування у фахівця, який працює, внутрішнього образу гуманістичної педагогічної діяльності: “Хто я? Для кого я? Як я реалізую критерії педагогічного процесу? Ті методи використовую? Для кого? Досяг мети?” [5, с. 45].

Мета статті – проаналізувати андрагогічні підходи щодо гуманізації освітнього процесу ЗНЗ.

Гуманізація освітнього процесу починається зі змін у педагогічному колективі, розвиток і саморозвиток дорослої людини можливий тільки на андрагогічній основі, в тому числі в умовах тьюторського супроводу. Існують такі види діяльності педагогів в умовах тьюторського супроводу:

урочна:

- використання педагогічних технологій;
- інтеграція сучасних освітніх технологій;
- проектування завдань для учнів;

позаурочна:

- участь у конкурсах, проектах;
- проведення класних годин, батьківських зборів;
- консультування учнів;

науково-методична:

- створення власних методичних розробок;
- розробка авторських курсів;
- підготовка методичних матеріалів;

науково-дослідна:

- участь у професійних конкурсах;

- проведення наукових досліджень;
- публікації наукових робіт у професійній пресі.

Визначаючи основну змістовну характеристику нової філософсько-освітньої парадигми XXI ст., практично всі дослідники фокусують увагу на її гуманістичній спрямованості. “Гуманізація освіти й навчання; виховання між-особистісних відносин учасників освітніх процесів; управління освітою тощо – це далеко не повний перелік різних аспектів реального глобального процесу, який на наших очах змінює обличчя освіти” [6]. Немає жодних підстав сумніватися в реальності гуманізації освіти та правомірності вживання цього терміна як характеристики основної тенденції розвитку сучасних освітніх систем.

На нашу думку, до основних положень концепції гуманізації та гуманітаризації можуть бути віднесені:

- комплексний підхід до проблем гуманізації освіти, який передбачає поворот до цілісного сприйняття людини й до цілісності людського буття;
- гуманні технології навчання;
- навчання на межі гуманітарних і технічних сфер (на межі живого й неживого, матеріального й духовного, біології та техніки, техніки та екології, технології і живих організмів, технології і суспільства тощо);
- міждисциплінарність в освіті;
- функціонування циклу гуманітарних дисциплін як фундаментального, вихідного освітнього і системоутворювального фактора;
- подолання стереотипів мислення педагогів, андрагогічних підходів до їх навчання; твердження гуманітарної культури.

Якими мають бути критерії гуманізації освіти? Без відповіді на це запитання не можна вирішити проблему гуманізації освітнього процесу. Такими критеріями є:

1. Володіння педагогом загальнолюдськими цінностями та способами діяльності, що містяться в гуманітарному знанні й культурі.
2. Обов’язкова наявність мовної підготовки (знання іноземних мов на сучасному рівні) як складової частини всього комплексу гуманітаризації.
3. Гуманітарні дисципліни повинні посилюватися через варіативну складову (курси за вибором, спецкурси тощо).
4. Усунення міждисциплінарних розривів як по вертикалі, так і по горизонталі.

“Гуманізація освіти передбачає посилення уваги до розширення номенклатури навчальних дисциплін гуманітарного циклу й одночасно збагачення природничих і математичних дисциплін матеріалом, що розкриває боротьбу наукових ідей, людські долі вчених – першовідкривачів, залежність соціально-економічного та науково-технічного прогресу від особистісних, моральних якостей людини, її творчих здібностей” [7, с. 28].

Таким чином, перспектива поновлення та актуалізації гуманізації післядипломного педагогічного процесу на засадах андрагогіки пов’язана з взаємопроникненням природничих, математичних із гуманітарних дисциплін, з одного боку, а з іншого – з посиленням ролі гуманітарної освіти, яка формує у дорослої людини інший світогляд – філософський. В силу цього,

фундаментальною науковою проблемою, яка підлягає осмисленню, є: “Яка природа того, що ми створюємо, і чому ми це робимо?” А це і є одне із завдань філософії осмислення. Відповідаючи на поставлені вище питання, філософія осмислення передбачає, що вони повинні носити гуманний характер, не бути ворожими природі, суспільству, людині; вони повинні бути гармонізовані з ними, а створення гуманістичних технологій передбачає зміну погляду їх творців на сутність своєї діяльності. “Єдиний шлях зміни погляду педагогів лежить через гуманізацію та гуманітаризацію освіти” [8, с. 37].

Основною спрямованістю в організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах має бути міждисциплінарність у навчанні, підґрунтя якої становить міждисциплінарна природа сучасного знання. “Тут переважають два напрями, які віртуозно повинен втілювати сучасний педагог:

1) інтенсивний – введення в чисто математичні дисципліни гуманітарне знання;

2) збагачення гуманітарних спеціальностей і дисциплін основами технічного і природно-наукового знання і навпаки” [9, с. 12].

Цей шлях навчання через міждисциплінарний підхід сприяє формуванню в дитини глобалізації та нестандартності мислення, здатності вирішувати комплексні проблеми, що постають на стику різних областей, бачити взаємозв’язок фундаментальних досліджень, технологій і потреб суспільства, вміти оцінити ефективність того чи іншого нововведення, організувати його практичну реалізацію.

До сьогодні в загальноосвітніх навчальних закладах має місце різкий розподіл і навіть протиставлення гуманітарних і математичних дисциплін, мислення та освіти. “Система освіти України розділена на дві слабо взаємодіючі частини: гуманітарну і технічну. Цю наболілу проблему української освіти досі не вдається вирішити належним чином, в силу чого багато педагогів практично не запліднені гуманістичним духом творчості. Ми й досі, як про педагога, так й про дитину говоримо: фізик – лірик; гуманітарій – технар” [10, с. 16].

Педагог, якому необхідно будувати свою педагогічну діяльність на основі розвиваючого навчання, вдосконалення педагогічної майстерності, підвищення свого культурного й загального рівня, на наступності навчання розуміє, що:

– розвиваюче навчання – психологічна перебудова його мислення: заміна стереотипу вихованця;

– удосконалення методики проведення занять; використання шкіл педагогічної майстерності; методичних об’єднань як засобу розкриття свого творчого потенціалу;

– підвищення культурного й загального рівня – розвиток загальної культури й підвищення освітнього рівня педагогів, самоосвіта;

– наступність навчання – врахування змісту шкільних програм і програм попередніх років навчання при складанні програм варіативної складової – гуртків, курсів за вибором тощо.

Висновки. Можна визначити, що суть гуманізації освітнього процесу складається з: встановлення гуманістичних взаємовідносин між всіма чле-

нами педагогічного колективу; створення психолого-педагогічних умов для виховання гуманних якостей особистості в процесі її різнобічного й гармонійного розвитку, а процес виховання гуманності дає змогу використовувати поняття “гуманізація освітнього процесу ЗНЗ”, що розкриває педагогічний аспект гуманізму, який поєднує гуманістичні тенденції в навчально-виховному процесі освітнього закладу, що проявляються в:

- різнобічному вивченні індивідуально-вікових особливостей дітей для оптимальної організації освітньої діяльності;
- особистісно-орієнтованій освіті, спрямованій на розвиток особистісних якостей дитини – активного суб’єкта педагогічного процесу;
- затвердженні педагогічної етики, що пропагує гуманне ставлення до дітей;
- створенні сприятливого морально-психологічного клімату;
- пріоритеті діяльного розвитку вихованців перед їхнім предметно-інформаційним насиченням;
- переорієнтації змісту освіти на пріоритетний розвиток загальнокультурних цінностей;
- інтеграції навчання, виховання, розвитку в єдиний педагогічний процес.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо в розробці основних структурних компонентів гуманізації освітнього процесу ЗНЗ: удосконаленні розробленої нами моделі гуманізації освітнього процесу ЗНЗ на засадах андрагогіки та створенні іміджу сучасного педагога з позиції андрагогічних підходів.

Список використаної літератури

1. Балл Г. Гуманізація освіти як джерело особистісної свободи / Г. Балл // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / [ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін.]. – Київ : Контекст, 2000. – 336 с.
2. Змеєв С. И. Андрагогіка: Основы теории и технологии обучения взрослых : монографія / С. И. Змеєв. – Москва : ПЕРСЭ, 2003. – 207 с.
3. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Лебедева. – Нижний Новгород, 2007.
4. Гончаренко С. Гуманізація і гуманітаризація освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 4–5.
5. Зязюн І. А. Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект / І. А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. – № 2. – С. 30.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 325 с.
7. Присяжнюк Ю. С. Андрагогічні підходи до роботиз педагогічним колективом, щодо створення гуманізованого освітнього середовища ЗНЗ / Ю. С. Присяжнюк // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 3. – С. 26–32.
8. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід : монографія / М. І. Романенко. – Донецьк : Промінь, 2001.
9. Присяжнюк Ю. Реалізація моделі гуманізації освітнього процесу ЗНЗ: андрагогічний підхід / Ю. Присяжнюк // Післядипломна освіта в Україні. – 2011. – № 2. – С. 90–93.

10. Приходько М. Сутність і зміст андрагогічного підходу до підготовки магістрів / М. І. Приходько // Перспективи розвитку соціогуманітарних наук у класичних університетах (соціологія, психологія, педагогіка) : зб. наук. пр. – Київ : Київський університет, 2004. – С. 179–183.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015.

Присяжнюк Ю. С. Андрагогические подходы к гуманизации образовательного процесса общеобразовательного учебного заведения

В статье проанализированы андрагогические подходы к гуманизации образовательного процесса ОУЗ; определены основные принципы развития профессиональной и методической компетентности педагогов ОУЗ. Рассмотрена система последипломного образования как интегрированная целостность в формировании профессиональной позиции педагогов. Значительное внимание уделено содержательной характеристике новой философско-образовательной парадигмы XXI в.

Ключевые слова: андрагогика, андрагогические подходы, гуманизация последипломного педагогического процесса; гуманистическое образование, гуманистическая парадигма, гуманистические образовательные идеалы, личность, общество, профессиональная компетентность педагогов, методическая компетентность, критерии гуманизации образования.

Prysyazhnyuk Yu. Andragogical Approaches to the Humanization of the Educational Process of Secondary School

The article analyzes the andragogical approach to humanization of the educational process of secondary school; The basic principles for the development of professional and methodological competence of teachers of secondary school. The system of postgraduate education as an integrated integrity in the formation of a professional position of teachers. Considerable attention is paid to the content characteristics of the new philosophical - educational paradigm XXI century.

The article describes the basic conditions creating the model of humanization of educational process in secondary educational institutions on the basis of andragogy; defined the fundamental features that hinder the implementation of truly humanistic educational ideal. The most obvious authoritarian characteristics of modern national schools, which have a mass character and are decisive for virtually all educational institutions. Considerable attention is paid to the ideas of humanization of education which should suit each institution when creating its own model of humanization of educational process.

It is proved that one of the main conditions of teaching staff in implementation of the ideas of humane pedagogy has the advantage of psychological and pedagogical methods of management of the educational process, which create favorable moral and psychological climate in the children's team. The experience of the humanistic management of the educational process, it is possible to identify several psychological and pedagogical methods of management.

The article also considers the results of the teaching staff on the basis of humanistic principles: a successful child's education in a secondary education institution; visit (on their own) clubs, studios, creative association.

Key words: andragogy, andragogical approaches humanization of postgraduate pedagogical process; humanistic education, humanistic paradigm, humanistic ideals of education, personality, society, teachers' professional competence, methodical competence, the criteria for the humanization of education.